

Зянон

...Мне ўсё здаецца – я вярнуся
У сьветлы сьвет на Беларусі...

Вялікае Княства

*Паэма ў трох частках**

З Я М Л Я

Частка другая

Яўхім

Новы млын і плынь нанова,
Нова быцьце – сваё слова.
Недалёк Гаўі плывучай
І пад шум вады цякучай
(Паміж коламі млына)
Уцякло маё дзяцінства
Із Гаўі – у акіян.
Адцяцела, як туман,
За пясчаны бераг родны,
У шырокі сьвет нязгодны,
У прастор за небакрай.
Тое месца было рай.

**Ўдзельнікі ўдзячым
аўдэію і
ілюстрацыю.*

*Ўдзячым
Іа-Ада
о 13 (17).*

* * *

Мой па матцы дзед Яўхім
 У сям'і быў шосты сын.
 Маладым хлапцом паехаў
 На Ўкраіну зарабляць,
 Свае сілы маладыя
 На чужыне марнаваць.
 Працаваў ці шмат ці мала,
 Там яго вайна застала,
 І пайшоў ён ваяваць,
 Маладую сваю жытку
 За Расею аддаваць.
 Ваяваў, здароўе згапіў,
 Неўзабаве ў тыл патрапіў,
 Дзесь на "Северскай зямлі",
 Там, дзе кажучь, пане-браце,
 Што "й за Гомлем людзі е".
 Тут прышлі бальшавікі —
 Сталі іншыя шляхі.
 Дзед Яўхім мой ажаніўся
 І рашыў ўжо там і жыць.
 Толькі нешта стаў ён моцна
 Па Суботніках тужыць.
 І ў годзе дваццаць першым
 З бабкай Фэляй і дзіцём
 Ён на Віленшчыну зехаў —
 Павярнуўся ў родны дом.
 Ненадоўга (так намерыў) —
 Паглядзець, пагасьпяваць
 І далей ўжо гэткам чынам
 У той Северск ад'язджаць.
 Там нядрэнная краіна,
 Людзі добры, хоць бядота.
 Яўхіму там пашанота:
 Эвангелію чытаў
 І ў шырокіх колах штундаў
 Надта добра выглядаў.
 Людзі свойскія таксама,
 Без замашак на выключнасьць.
 І ў размове розну штучнасьць.
 Там калісь Марыя Косіч
 Пра той край апавядала,
 Ёй сваіх творах апісала.
 Толькі ўжо хацеў ад'ехаць,
 Уся сабралася сям'я:
 Бацька, матка і братове,
 Дзьве сястры, прадзед Габрусь,
 Аж тут – раз! Як гром із неба –
 Падзялілі Беларусь.
 Грошы палі
 (У Рызе чэрці нашматалі).
 Усіх дакумантаў ня мелі,

Мовы польскае ня зналі,
 Пшык, тупік, куды паткнешся,
 Дзе тут з дзіцем абярнешся.
 Трэба ехаць у Варшаву.
 А дзе тая йшчэ Варшава?
 Ні граша, няма й надзеі,
 Галадуха, ледзь мадзелі.
 А каб нешта ўсё ж парухаць,
 Дык ніхто ня хоча слухаць.
 (Іншы ўлады – іншы нораў.)
 "Бальшавік! – крычаць "в ужэндзе". –
 Прошэ пана, ніц не бэндзе!"
 Гэтак во Яўхім застаўся.
 Няма хаты, усюды песна.
 І братам на сэрцы прэсна,
 Бо зямлёй дзяліцца трэба.
 От такая воля Неба.
 Пасяліліся ў пана –
 Ганаў дом стаяў ля гміны
 (Так, для бедных афіцына).
 Але трэба адрабляцца,
 Лепей з Ганам тым ня знацца.
 Дык Яўхім хадзіў у ройсты,
 Пасьвіў коней,
 Вазіў дрэва, елкі, сосны.
 Як што скажучь, так і ладзіш.
 Паніжэньне? Што парадзіш.
 Так вялося гадоў восем.
 І тады, неяк пад восень,
 Крыху штосьці накапіўшы,
 Яўхім скідаў сваю хатку,
 Невялічку гараватку.
 Глінай пазікі закрылі,
 Нават шчэ не пабялілі,
 А ўжо печку запалілі.
 І пайшла са сьценаў пара,
 Нібы сьцены задымелі,
 Нават вокны запацелі.
 Гараватка, ды свая,
 У канцы шнураў стаяла.
 Тры гектары – надта мала.
 Дзед змагаўся з кепскай доляй.
 Даў шчэ жонку Бог талкову,
 Працавітую і спраўну,
 І паводзінамі слаўну.
 Падрасталі двойга дзеці
 (Ясь, Гануля на прыкмеці).
 Ды ніяк тут раскруціцца.
 І за што тут зачапіцца?
 Так упаў, што хоць запіцца.
 Ды Яўхім ня браў гарэлкі
 (Хоць часамі дзе і нюхаў).

Трэба будзе дол капаць.
 Як напоўніцца вадой
 І як стане ўжо гатоў,
 Дык запусьцім карасёў.
 Рыбу будзем мець заўсёды
 Дзе з якой любой нагоды.
 На грудзе, што пры даліне,
 Насадзіць трэба ялінаў,
 Дзе бярозкі, дзе дубы —
 Будзем мець свае грыбы.
 А пад елкамі ўніз,
 Як з грудочка адыйсьці,
 Стануць рыжыкі расьці.
 Уздоўж Гаўі, мой мілы тату,
 Дзе занізкі бераг надта,
 Трэба вербы пасадзіць.
 Гэта проста, растуць хутка,
 Будзе нам і харашутка”.
 — Ая-ей! Шчэ й харашутка? —
 Пасьміхаецца Яўхім,
 Яго вочы аж цьвілі.
 — Праўда, праўда! – (тут Гануля),
 —

От, каб вербачкі расьлі!
 — Ну, дык пойдзем, — кажа бацька,
 —

Ужо ж вясна бо – красавік,
 Ён марудзіць не прывык. –
 Ветрык цёплы латацёвы
 Из-пад рэчкі патыхнуў,
 Шпак галінкай калыхнуў,
 Навакол зямелька гожа
 І такая ўжо прыгожа,
 І хароша, бо свая.
 Яшчэ мокрая ральля,
 Але тут ісьці так добра,
 Так тут радасна, спадобна,
 Што аж сэрца ўсё займецца
 І хвалёўна ў грудзі б’ецца.
 Так усё тут удаецца,
 Што расчуленая Фэля
 Раптам голасна запела.
 І ўжо разам – загучэла:
 “Што і ў лузі каліна
 Ды ўвесь бор украсіла.
 Несуворная ды й дружынушка
 Маё сэрца сушыла”.
 Аж тут сьлёзы ў Яўхіма.
 Ўсе спыніліся, стаяць,
 І Яўхім пачаў казаць:
 — Божа! Госпадзе ласкавы!
 Прымі малітву з нашых сэрцаў,

Ты паслухай сваіх верцаў.
 Як мы ўдзячны Табе, Божа,
 Ты наймільшы наш старожа,
 За дары Твае і Ласку,
 За зямелькі нашай казку
 І за Боскую падказку.
 Вось жа жаўранак сьпявае,
 Сэрцы ласкай напаўняе.
 Як мы будзем усе старацца
 Апраўдаць Твае надзеі,
 Каб з зямелькай не растацца.
 Мы яе наноў адродзім,
 Мы яе ўвысакародзім.
 Наша новая зямліца,
 Жыватворная крыніца,
 Дай жа нам з Цябе напіцца,
 Дай жа нам Табой хваліцца,
 Тваім плёнам багаціцца
 І любіць Цябе, як родну,
 Нашу добрую, спагодну.
 Божа, дай чаго мы просім,
 Мы Табе хвалу ўзносім
 І навікі ў сэрцы маем
 Вобраз Твой над нашым краем.

Ян

Ян вучыўся доўга ў Вільні
 (Вышша школа арганістых).
 Разабраўшыся ў рэгістрах,
 У касьцёле Мікалая
 Ён імшу звычайна правіў.
 Рух магутны беларускі
 Захапіў яго з юнацтва
 І прымусіў лёсам звацца.
 Друк, палітыка, выданьні,
 Беларуска пісаньні,
 Хрысьціянскі рух, асьвета –
 Тым душа была сагрэта.
 З тым жыцьцё аддаў за гэта.
 У Суботніках меў хату
 І зямелькі шматавата,
 Але стала жыў у Вільні,
 Выпускаў сваю “Крыніцу”,
 Варушыў партыйны справы
 (Гэта, браткі, не забавы).
 Жонку ўзяў із Дабраўлянаў
 Харашулячку Мікшанку,
 Мураваную шляхцянку
 (Толькі дзе тое шляхцячка –
 Растаптала навалачча).
 О, Марыя была дзеўка!
 Харашуха і чысьцоха,

І сьмяюха, і пявуха,
І манеры – кавалеры.
Гаспадарская з заводу.
З ёй бы мог агонь і воду,
Калі трэба, перабраць.
Але Янавья сёстры
(Аж пяць дзевак, трэба знаць)
Сталі Маню раўнаваць
(Бо занадта ім прыгожа).
Кажуць: “Ясь, яна ня гожа,
Не сваю касу чапляе.
Гэта ж, брацейка, распуста”.
(От, каб ім было ўжо пуста!)
Ян аж надта ўсхваляваўся.
Браць за жонку, як бывала,
Што чужу касу чапляла,
Аніж не выпадала.
І аднойчы на лужочку,
Кветкі, охі ды вяночкі,
Васілёчкі, каласы,
Ян і кажа так, між нішым:
— Люба Маня, распусьці ты валасы.

—
Распусьціла Маня косу,
І рассыпалась яна,
Нібы лён, на васілёчкі,
Дзе зялёная трава.
Тут наш Яне як заплача,
І ня можа перажыць.
— Як так можна?!

Родны сёстры! –
Толькі змог ён гаварыць.
От такія былі людзі
У тым далёкім мройным часе.
Нам такога не прыбудзе
(Трошкі сьмешна нават будзе).
Але ўсё ж шчыміць у грудзех
Па далёкім мройным часе.

У цэнтры Вільні ў мураванцы
Ян займаў цэлы паверх.
Заля, поўная студэнтаў,
(Начавалі проста так.
Бо, як студэнт, то і бядняк.)
Тут рэдакцыя, друкарня,
Кабінэт яго і спальня,
Кухня, дзеці, жонка, госьці
І другія ягамосьці.
Усё б так неяк бы вялося
(Хоць і цяжка ўсім прышлося),
Ды прышлі бальшавікі.
Усё жывое парвалася.

Пачалі хапаць людзей,
Беднякоў і багачоў,
Беларускіх дзеячоў.
Ян быў анты-камуністам,
Выступаў супроць фашыстаў.
Ды, відаць, ня мог паверыць,
Што й яго жыцьцё прымераць.
Дачакаўся той прынкуі,
Што й яму ў дзьверы грукі:
— Адчынйце, вы там, сукі! –
Грукаў доўга бальшавік. –
“Ишь как спит он, поамаць!
Не пора ль ево поднять.”
— Дакументы! Расстрэляць!
Где печатная машина? —
Крычыць Яну маскаліна. –
А прайдзёмце-ка шчас с намі, —
Кажа тут у іх начальнік.
Дзеці, жонка – ўсе маўчалі.
У іх нічога не пыталі,
У вачах туга сардэчна.
Ян пайшоў – пайшоў навечна.

Стаська

Стаська, Янаў сын старэйшы,
Беларускую гімназію
Ў Вільні скончыў прад вайной,
І ў палітыку ўскочыў
(Неяк стала – сам сабой).
Бо дурноты і згрызоты
У гэтай Польшчы між вайной,
Каб хацеў нат і прыдумаць,
Не прыдумаў галавой.
А як ва ўнівэрсітэце
Стаў на лекцыі хадзіць –
Ну, тут, браце, па завязку –
Мастадонтаў развадзіць.
Нейкі рэктар – ксёндз Вуйціцкі –
Той ксяндзоўскай галавой
З шавінізму так паехаў:
Кожну нацыю студэнтаў
Стаў па лаўках падзяляць,
Каб адразу было відна,
Што каму дзе прышпіляць.
І як звычай стала там,
Больш за іншых дасталося
Беларусам і жыдам.
Як студэнты-беларусы
У сваёй жа Альма-Матэр
Хочуць песьні пасьпяваць,
Той Вуйціцкі ім і кажа:
“Ад паліцыі прасіў бы

Мне дазволу паказаць”.
 Быў яшчэ міністар Скульскі.
 Той зусім жа быў мудрэц:
 “Беларусаў апалячыць!
 Справа ясна – і канец”, –
 Так казаў той гаварэц.
 А яшчэ быў Ялбжыкоўскі,
 Біскуп віленскі, ксяндзец.
 “Размаўляць па-беларуску
 Ксёндз ня можа, прападзе, —
 Кажа біскуп кагадзе, —
 Бо ў пекла пападзе.”
 — Ну, хіба фацэт разумны
 Гэтак будзе гаварыць? –
 Абураўся Стаська часам,
 Хоць любіў і пасьмяшыць:
 “Скора з нашых беларусаў
 Польшча зробіць камуністаў.
 Больш бы нам такіх артыстаў,
 І камуна будзе жыць.
 За камунай жа Расея.
 Чым паболей дуралей –
 Тым бліжэй мы да Расеі.
 Так што, як тут ні мікікай,
 Але скончыцца камукай”.
 (Як у рэшку глядзеў Стаська.
 От такая вышла фрашка.)

* * *

Як схапілі бацьку ночкай,
 Стась паехаў быў у прочкі.
 У Суботніках асеў.
 Бо маглі забраць і Стася,
 Мала што ён “не пасьпеў”.
 Тут зямлі амаль валока.
 Дык куды хадзіць далёка.
 Стась рашыў яе ўпраўляць.
 І пачаў тут прыглядацца,
 Дзе б тут з дзеўкай разгадацца
 Ды за жонку яе ўзяць
 І сядзібу збудаваць.
 Неяк так само зышлося,
 Што з Гануляй павялося.
 Закахаўся аж па вушы,
 Але ўмеў сябе трымаць.
 Падружыўся з братам Ясем,
 Стаў з Яўхімам размаўляць.
 Меў там дружбу і павагу.
 Ўсё ішло як бы да ладу,
 Ды вайна тут пачалася.
 Не чакаў савет нападу.

Немец стукнуў – да ўпаду
 Пакацілася армада,
 Ідзе новая брыгада.

Касьцёл

Як на правы бераг рэчкі
 Перабралася мястэчка,
 Быў драўляны там касьцёл.
 Але потым прайшлі годы,
 І з сьвятое той нагоды
 Замаслаўскі граф Мястоўскі
 Схацеў іншы збудаваць.
 Ды прышлося пачакаць.
 Граф бадзяўся па замежжы,
 У Парыжы болей жыў.
 І, здаецца, не тужыў.
 Але ж быў ён ганаровы,
 Нават што (ня тыя словы) –
 Фанабэрысты графок
 (Хай ня будзе ў папрок).
 Неяк, ходзячы па Рыму,
 Ён набраў у голаў дыму,
 У Суботніках якраз
 Збудаваць сабор Пятра
 Такі ж самы, як у Рыме.
 Раз-два-тры – і паняслі.
 Прыязджае ў мястэчка,
 Узгадняе ўсё, што трэба,
 Месца, думкі, планы з неба,
 І прызначыў, каб той справай
 (На што грошы ён даваў)
 Ксёндз Жаброўскі кіраваў.
 Сам паехаў па парыжах,
 І яго там чорт ня глыжа.
 Ксёндз Жаброўскі воўка зьеў,
 Слухаў графа мройны сьпеў,
 Сам жа, хітры,
 На свайго каня узьсеў
 І сваё на думцы меў.
 Ў грошы графа ён ня верыў
 І сваёю меркай мерыў,
 Каб зрабіць тут штось рэальна
 І ня біць ілбом у дзьверы,
 Не псаваць свае паперы.
 Як цар-бацюшка вялеў,
 Ксёндз над Пётрам не мадзеў.
 Ён узяў праект тыповы,
 Дазваляльны і практычны,
 Каб у справе быць прывычна.
 І ўжо касьцёл будзе,
 Графу весткі галасуе.
 А як быў касьцёл гатовы,

Ксёндз і піша:
 “Сіль ву пле, няхай граф
 Сюды ўжо прэ”.
 Граф прыехаў, з брычкі збочыў,
 Як убачыў, аж падскочыў
 Ды за браўнінг:
 “Дзе, псямаць!?”
 Ксёндз схаваўся, не відаць.
 Тут жа граф сказаў: “Збурьць!
 Так, як ёсьць, ня можа быць”.
 Сам лягае – пыл курыць.
 Тут бабулькі прыступілі
 І ўжо графа так прасілі:
 — А графчак, наш саколік,
 А пакінь жа нам касьцёлік,
 Не буры ж ты нам бажніцу,
 Будзем мы цябе прасіцца,
 А дзе ж нам тады маліцца? –
 Граф тут трохі з пыхі зехаў.
 — Добра, — кажа, —
 дзея Бога, бо прасеце.
 Будзе мой такі аруд,
 Што ксяндза аддам пад суд.
 Суд адбыўся ў касьцёле.
 Граф ксяндза абвінаваціў,
 Што той грошы парастраціў
 І сабе ў кішэнь змайначыў.
 Зразу ўскочыў ксёндз Жаброўскі,
 І прасіцца ў суддзяў стаў,
 Каб Мястоўскі “браўнінг” здаў.
 Граф аддаў суду “ляворвар”,
 Суд паклаў яго ў алтар,
 І тады пачаў святар.
 Кажа ён сваё найменьне,
 Што святае намашчэньне
 Ён як пастыр атрымаў,
 Што па Божаму Закону
 Мусіць паству папасаць
 І за ёю прыглядаць,
 Каб дзе хто куды ня ўскочыў
 І ад гурту не адбіўся,
 Да касьцёлу прыхіліўся.
 Дык жа вось у чарадзе
 (Ксёндз тут сам сабе на ўме)
 Запаршывела авечка,
 Адышла ад чарады
 І брыдзе абы куды.
 І зайшла ў такі запруд,
 Што на “косьцюл” шле ў суд.
 Далей ксёндз ужо ня скончыў.
 Граф тут з месца як ускочыў:

— Ты, галгане, “косьцюл стлуціл”,
 —
 І ў ксяндза фатэлем “жуціл”.
 Так з суду нішто ня выйшла.
 Пабіліся й разышліся.
 Граф паехаў “до Парыжа”,
 А Жаброўскі імшу служа.
 Хоць быў “грабя” ганарысты,
 Ксёндз таксама наравісты.
 А ўсё гэты даўні праўды
 Расказаў мне арганісты,
 Сьведка часу – Біль Адварды.

Мінка

У тым часе міжваенным
 Аніхто нідзе ня ехаў,
 І хадзілі яшчэ пехам,
 Калі коніка ня прэгли.
 Уся моладзь – у мястэчку.
 Не сядзелі – вочы ў печку.
 Толькі вечар – ўсе на вуліцы, на рэчку,
 Песьні, жарты, гоман, сьмех.
 Камуністаў шчэ ня зналі,
 Брыдкіх слоў не ўжывалі.
 І любілі жартаваць
 Ды дасьціпнасьць паказаць.
 Возьмуць хлопцы і на шабас
 Ноччу ў комін жыду кінучь пятаха.
 Той бывае жыў траха:
 Раптам з печы вылятае
 І па хаце лапатае
 Калашматы нейкі чорт.
 “Гвалт! – крычыць тут Рапапорт,
 Цэмах, Ульфка ці Абрам, —
 Я цябе пад суд аддам!
 Ты псяюха, ты бязбожнік” –
 Лае Хаім, а каго?
 Хоць злавіць бы аднаго!
 Ці заўважаць вечарочкам,
 Што дзяўчаты пехаточкам
 Каля могілак ідуць.
 Тут дзяцюк на дрэва ўзьлезе,
 На сукоўе пералезе,
 І над сьцежкаю лясной
 Ціха вісьне ды маўчыць,
 Нібы вісельнік вісіць.
 Месяц сьвеціць, бледны твар.
 Дзеўкі глянуць – і ў жар,
 Лемантуюць і крычаць,
 Ног ня могуць адарваць.
 А тут “вісельнік”, як сноп,
 Долу з дрэва – шамялёк,

Іляжыць, нібы мяшок.
Тут, мой браце, дай Бог ногі,
Так лятуць аж да парога.
Ды аднойчы каваль Мінка
Ехаў з Трабаў позна з рынку.
Баба дрэмле, гуж рыпіць,
Воз у колах тарахціць.
Мінка трохі “прапусьціў”,
Але вочы не засьціў.
Едзе, ножкаю кальша,
Нічаго вакол ня слыша.
Мінка – дзядзька не прасьцяк.
А як ехаў поўз магільнік –
На муры ляжыць мярцьвяк.
Ўвесь у белым: ножкі проста,
ручкі склаў,

Ноч наўкола. Мінка стаў.
Паўзіраўся, кажа: “Тпру!
Я з табой пагавару”.
Ўзяў тут вілы і ляйчыны,
Прывязаўшы да драбіны,
З ходу ў наступ, увесь у руху,
Паддае сабе ён духу:
— Го-го-го, ты, падла, вышаў,
А на месца, каб ты дышаў! –
І віламі ўздзямберыў.
Тут мярцьвяк ажыў, аж яўкнуў,
Нібы дзе сабака гаўкнуў.
Так у лес рвануў
Ды так прымерыў,
Ажно Мінка не паверыў.

Вайна

Вайна ўсчалася нечакана.
Зьявіўся нейкі самалёт
І кінуў бомбу ў агарод.
Пасьля прышоў дэсант нямецкі
(Касьцёл хацелі зрабаваць).
А за Гаўёй адзел савецкі
Пачаў па немцах быў страляць.
Сказалі немцы ўсім хаватца.
Ніхто ня ведаў, дзе падацца.
Тут ксёндз і кажа Яўхіму:
— Да нас, у склеп, за Матруну. —
Тут за рачулкай на гары
Усе й сядзелі да пары.
І пачалася страляніна.
Непадалёку каля тына
Дэсант паставіў кулямёт
І стракатаў у лес праз плот.
Расейцы білі запальнымі,
І ўраз сядзібу запалілі.

Калі Яўхім адкінуў склепу вёчка,
Усё палала ўжо, як сьвечка.
Туды ён кінуўся ляцець,
І тут жа з лесу
Па ім сталі стракацець.
Яўхімка падаў, зноў ляцеў,
Ды ўсё дарма – ён не пасьпеў.
І падыйсьці было ня можна.
Маўчком стаялі й назіралі,
Як іх сядзіба дагарала...

Згарэла ўсё:
І конь, і сьвінні, і каровы,
І сена стог, і скірды-дровы,
І куры нават, нават кот,
І нават плот дашчэнту стліўся.
І надыходзіла ўжо ноч.
Ужо Птушыны Шлях сьвязаўся.
“Даруй правіны нашы, Божа! –
Яўхім у скрусе скалануўся. –
Мінула роўна 20 год,
І нам ізноў наш круг вярнуўся.”
Прыйшлі браты і братавыя:
“Што стаіце, ідзем да нас.
Ці гэта нам у першы раз?
Ужо ж бо неяк разжывёмся.
Ўсе на Бога спадземся”.

Ўжо як саветы адышлі,
А немцы недзе абышлі,
І ўлады тут шчэ ніякой –
Ўсе сабраліся талакой.
І дзесь за тыдзень (дай спакой!)
Навезьлі дзерава на хату.
Хутчэй, хутчэй – ўжо зруб кладуць,
З сырога, праўда, але ймуць,
Нідзе ж тут выбару нямашка.
Бо прамарудзіш, дык прамашка.
(Шчэ невядома,
якая ў немцаў там “кандрашка”).
І неўзабаве дом стаяў,
Як бы ён тут здаўна бываў.
Ужо да восені сям’я
Сядзела ў кухні, як свая.
І пакрысе так хату дараблялі,
Стругалі, мылі, габлявалі
І печы новыя стаўлялі.
І не пасьпелі ўлезьці ў хату,
Вядуць тут немцы двух салдатаў,
Палонных гэтых супастатаў,
І загадалі ў хату ўзяць,
І ў сябе іх пратрымаць.

І шмат каму так расьпіхалі,
 Каго на захад не загналі.
 Адзін палонны быў з Масквы,
 Другі там з нейкай Пастрамы.
 Зіму палонных тых кармілі
 І да работы не прасілі.
 Яны й нагой не шавялілі
 (От, так і трэба),
 “Водку пили” – на гэта спрыту ў іх было
 (“Вот бульбарыла – дурачье”).
 Вясной зышлі ў лес салдаты
 І рабавалі ў людзей хаты.
 Казалі: “красны парцізаны” –
 Той бандытызм расьперазаны
 (Бо быў яшчэ і “белы”,
 Той, што за Польшчу прыкіпелы).
 Адночы двое тых змагайцаў,
 Былых дармовых пастаяльцаў,
 Прышлі Яўхіма рабаваць.
 “Давай, кормилец, водку, сала,
 А то зарежем, попамаць!”
 І так ваколье рабавалі,
 Пакуль іх немцы пастралялі.

З другой зімы ўжо пацішэла.
 Ўсё як бы зьнікла і прысела.
 І часам сонца ўсьміхнецца.
 Вайна ж вайною застаецца,
 Ці ты там верыш, ці ня верыш,
 Вайна ня любіць белых руж,
 Каб хто кранаў бы яе неруш.
 І тут Гануля выйшла замуж.
 Такое там было каханьне –
 Разумна, сьветла ўмілаваньне.
 Ізноў жа цёткі ўсе супроць.
 І сталі Стаську ўжо пароць.
 Ня тую хоча ён узяць, маўляў, бяднота,
 Якая там ёй пашанота?
 І бацька, во, у Расеі быў
 І невядома, што рабіў.
 Тут прыезджае матка зь Вільні.
 Паглядзела, пахадзіла,
 Аб тым-сім пагаварыла,
 Бацьку з маткай пахваліла,
 Крыху з Ганнай пасядзела
 (Як бы ёй і ні карцела)
 І ўжо Стаську потым кажа:
 — Файна дзеўка, адно дзела,
 Добра будзе жонка, сьмела!
 Дык бяры, як прыкіпела. –
 І ў Вільню паляцела.

Нібы шчасьце, а вайна,
 Нібы радасьць, а бяда.
 Цяжка ўсё ж уладкавацца,
 Дзе ўсяму народу дрэнна
 (Нават калі суверэнна).
 Але ж жыцьце не спыніць.
 Ўсё ішло сваёй дарогай.
 Ня ўсім Стаська да спадобы.
 “Беларусь шукае нейку, —
 Кажа “белы” Ясь Нупрэйка. –
 А то ж мы ўсе палякі,
 А ня нейкі – шлапакі.”
 Тады Стаська з ім па-польску
 Так ды сяк, а той – ніяк.
 — Ну, дык хто, пан, ёсьць такі?
 — Я паляк! – крычыць Нупрэйка, —
 Ды па-просту гавару.
 І аж дымецца ў гару.
 — Пра “па-просту” (быў такоўскі)
 Гаварыў тут ксёндз Жаброўскі.
 Наматай сабе на вус,
 Васпан “просты” беларус.
 — Беларусы – гэта ў Вільні,
 Калі пан тут надта пільны.
 Панскі бацька быў такі.
 Мы во пану йшчэ пакажам,
 Дзе зімуюць япрукі.
 Неўзабаве, дзён праз дзесяць,
 Ідзе немец з аўтаматам.
 Удзіраецца ў хату
 І пытае, дзе тут Стась
 (На пальшчызьне запытаўся),
 І пры гэтым – “шмайсар” клась.
 Стаська куляй ў вакно.
 Немец – сэр’ю, і на двор
 (Загарэўся тут сыр-бор).
 Фэля ў лямант, Ганна ўсьлед:
 — Пане, пане, пшэстань, пан! —
 Немец руляй Ганьне ў стан:
 — Цурук, фраў, гей цурук! –
 Вырывае шмайсар з рук,
 Прымасьціўся на слупок
 І па Стаську — шпок-шпок-шпок.
 Стаська ў жыта так і ўпаў.
 Ганна млее. Стась устаў
 І па жыце драла даў.
 Немец цэліцца ізноў:
 Шпок-шпок-шпок, — як у снапок.
 Стаська ўпаў, а Ганна млее:
 Ці той Стаська ацалее?
 Потым ён ізноў бяжыць
 (Кожны тут хацеў бы жыць).

Немец цэліць, выцалюе –
 Ганна Богу галасуе.
 І тут немчына як даў:
 Тра-та-та-та-та-та, —
 Аж калосьсе пасьсякаў.
 Стаська ў жыце ўжо прапаў.
 Немец шмайсар апусьціў:
 — Аус, фраў, ігм гэнуг, —
 І пацэгся, як парсюк.

Ноч глыбока, ўсе ня сьпяць
 І ня знаюць, што казаць.
 Не сядзеньне – пахаваньне,
 І надзея — спадзяваньне.
 Раптам шыбы: так-так-так!
 Уваходзіць Стаська бледны,
 Прадзіраўлены ў друшляк.
 Цяжкі быў ягоны шлях,
 Шмат крыві згубіў за так,
 Неяк выбраўся, бядак.

Але тым не сканчылося.
 Год мінуў, ці нават два,
 Стаська ў ноч адводзіў коні
 І праходзіў ля млына.
 Зірк у вокны – як бы цені,
 Быццам хто там сьвечкай сьвеціць,
 Ці якія здані мецяць.
 Цераз мост праходзіць гэтак,
 Вее ветрык у кустоў,
 Аж тут вышлі ў чатырох:
 — А-а, Стасютка, проша пана,
 Пан тут ходзіць так ня рана.
 Можа, пан тут заблудзіўся?
 Ці сьвет пану закруціўся?
 Можа, пан шукае пельку? –
 Бачыць Стась таго Нупрэйку,
 Пятрука, што тут, ля млына,
 Быў там Гудзь са Старчанятаў
 І йшчэ нейкі дурнаваты
 (Кажух вывернуў калматы). –
 Дык паможам, панска воля, —
 Кажа гэты Ясь Нупрэйка
 (Сам бандзюк, сястра — зладзейка),
 Ножкай дрыгае, сваволя
 І хіхікае давольны.
 Стаська моўчкі назірае
 І рахуе, йшчэ чакае.
 “Глаўна даць Нупрэйку з Гудзем.
 Пятрук, пэўна, сігане,
 Дурнаваты (ён пазнаў – Фанут-сьлінкач)
 Ім тут дрэнны памагач,

Можа нават уцячэ.
 Стаська думае і жджэ.
 Трохі неяк варухнуўся,
 Гудзь адразу сьцепануўся:
 — Но-о, ты гэта! Бо я зара, —
 І наганам у нос шмара. –
 Просім пана да млына.
 Келіх вып’ем, можа, два,
 Мы ж ня бачылісь здаўна. –
 Стась крануўся, ў млын ідзе.
 Тут Фанут-сьлінкач падскочыў,
 І як дасьць па галаве
 Стукачом, што жорны правіць.
 Стась зваліўся, увесь крывавіць.
 Наваліліся гуртом,
 Рукі вяжуць, б’юць калом.
 Сьлінкач застаўку ўздымае
 І ваду ў млын пускае.
 Кола круціцца, шуміць,
 Можна гучна гаварыць.
 Стаська звязаны ляжыць.
 — Ты, Нупрэйка, — ён пытае, —
 Што ты хочаш тут рабіць?
 — Рыбак, пане, пакарміць.
 Я казаў табе, артыста,
 Мы ня любім камуністаў.
 — Але я не камуністы.
 — А Купалу хто чытае
 І ўсім людзям падтыкае?
 — Але й ён не камуністы.
 — Змоўкні, ты, беларусіста!
 Знаем вас, прапагандыстаў,
 Балабонаў, антыхрыстаў!
 Беларусь павыдумлялі!
 Супраць Польшчы пан варожыць
 І саветам зь Вільні службыць.
 Мне Пуцюль Юзук казаў,
 Як пан нешта там чытаў,
 Бальшавіцку нейку падлу,
 Нейку Пушкіна зваядлу,
 Беларускаю дурыдлу!
 — Знаеш што – ужо абрыдла! —
 Кажа Стаська. – Ну й цямнота.
 Век ня чуў такой дурноты. –
 Тут Нупрэйка яго – ботам:
 — Ты ня ляпай сваім ротам!
 Ты паскудства, ты марнота,
 Каб я меў яшчэ згрызоты!
 — Ты, Нупрэйка, ідыёта!
 Пушкін век, як не жыве!
 Здохнеш ты, як кот пад плотам.
 Сьмерць мая не праміне.

Лапаць ты! Дзямук вясковы!
 Хто сказаў такія словы:
 Беларусаў забіваць?!
 Вы ж вясковыя хлапцы,
 Беларускія малыцы.
 Будзе вам усім капцы.
 Хто паслаў вас – уцячэ.
 Усіх жа вас – савет стаўчэ.
 — Мы – палякі, толькі просты, —
 Мовіць тут Пятрук з-за мосту.
 — Табе ксёндз гэта сказаў,
 Што так розум завязаў?
 — І ня трэба нам казаць,
 Дзе каго мы мусім знаць.
 Нам сказала войска наша
 Здрайцаў Польшчы забіваць.
 — Ого, цікава, — Стаська кажа, —
 Мо' й загад мне хто пакажа?
 Раз вы войска – дзе ваш вырак?
 Тут Нупрэйка спяхмурнеў,
 Як бы трохі ён абсеў.
 — А ўжо ёсьць, — Сьлінкач тут кажа
 І вялікі камень вяжа,
 Ды на шыю Стасю грузіць,
 І давай яго валтузіць.
 Стася з дошчак падымаюць
 І на край маста штурхаюць.
 — Адно слова перад сьмерцю! –
 Стась хітруе з усёй сілы,
 Хоць стаіць каля магілы. –
 Сказаць малітву дайце мне.
 Тут гэта часу не займе.
 — Ну, хай гаворыць, — буркнуў Гудзь.
 —
 Ды толькі тут не баламуць.
 Ўжо Стась малітву прамаўляе
 І разумее, што, як скончыць,
 Сьлінкач калом яго прыкончыць,
 І гэтак кінуць у ваду.
 Аднак, злавіў жа на вуду.
 Не даказаў, рвануўся, скочыў,
 У шум пад кола добра ўбочыў,
 І з каменем – на дно.
 Тут ведаў Стась, што за яно.
 Ня раз ён тутка нуркаваў,
 У дзяцінстве з млынам сябраваў.
 На дне пад шумам павярнуўся,
 Назад пад кола паімкнуўся.
 Шуміць вада над галавой.
 Хутчэй пад млын, на вадастой.
 Там пад памостам можна стаць,
 Па шыю там вадзе дастаць.

І пад лавінаю вады,
 Што зверху падала заўжды,
 Ніхто яго тут не усочыць,
 Пакуль ён сам куды ня збочыць.
 Стась цэлу ночку ў вадзе сьцёр,
 Пыхцеў і соп, нібы бабёр,
 Пакуль аб клямар заржавелы,
 Што палі сыягваў, як дзьверы,
 У руках вяроўку перацёр,
 І ўжо пад раціцу паплыў
 Па цёмнай рэчцы ў разьліў.

Фэля

Ўжо лета ў сілу ўвайшло,
 На захад войска паплыло.
 Нах дойчлянд драпаў “Вэр” і “Махт”
 —
 Туды й дарога!
 Туды яму і трахт.
 Усё ў мястэчку замярло,
 Паўзла йшчэ горшае мурло.
 З трывогаю глядзелі ў сьвет –
 Ізноў маскаль, ізноў савет.
 Закон вайны такі стаіць –
 Пры адступленьні ўсё паліць.
 Тым больш, чужога не шкада.
 У 41-м, як уцякаў адсюль савет,
 НКВД спаліў быў горад Менск ушчэнт.
 А потым немцы ўсё палілі.
 Так і Суботнікі накрылі
 Дымы пажараў летнім днём.
 Перавярнулася ўверх дном
 Жыцьцё, надзеі, суцяшэньне.
 Нішто так людзям не баліць,
 Як дома роднага спальеньне.
 Дымяць Суботнікі, гараць,
 І іскры вецер раскідае.
 І на Яўхімаў дом спадае
 Саломы вогненнае пучча.
 Гарыць, як порах,
 Як сасны пасохлай сучча.
 Яўхім на стрэсе мітусіцца,
 Дзяругай мокрай накрывае,
 Вадой салому палівае.
 А потым іскры ўжо змалелі,
 Дамы суседзкія згарэлі,
 І страляніна усчалася,
 Як бышцам бойка завялася.
 Яўхім і Фэля ды Гануля
 Ад дому хуценька адбеглі
 І ў лажобінку прылегли.
 Аж бачаць тут пляцецца немец,

Так яны там згаладалі.

Мне гэта цяжка было ўцяміць.
Я толькі мог пытаньні ставіць.
За што бандытам хлеб і бульбу?
За сьмерць людзей? За край забраны?
За перасьлед і лёс парваны?
За нашы спаленыя хаты,
Дзе кожны з іх ёсьць вінаваты?
— То ж гэта, сынку, усе ж бо людзі.
— Хіба ж саветы – гэта людзі?
Хіба ж бо немцы чалавекі?
За што ж яны вайну стварылі
І людцаў зьнішчылі на векі?
— Мінецца час і пакаленьні
Адчыняць новы дачыненні.
— А сьмерць мільёнаў, а пакуты?
— Твой розум шчэ дзяцінствам скуты.
Ёсьць справы, што вяршацца ў Небе.
І толькі той, хто веру мае,
Той мудрасьць Боску адчыняе.
Як узрасьцеш — і ты адчыніш.

Мінулі годы, леты злыя
І, пэўна – поры залатыя.
Ніяк забыць я не магу
Таго далёкага быванья
І сэрца чыстага чуванья.
Мо' не адкрыў Гасподзь мне тайны,
Мо' скоро зноў – ўжо мой чарод,
Уражаны, кажу, як заклінаньне:
О, мой вялікі! О, літасьцівы!
О, Беларускі мой Народ!

Гануля

Як добра, калі ў сьвеце,
Вялікім, Божым і прыгожым,
Дзье чыстыя душы
Адна адну спаткаці могуць.
І адчыняецца тады
Вялікі сэнс быцьця.
І радасьць існаваньня,
Любові шчырай павітаньне,
Як частка Раю на Зямлі,
Паміж людзей жыве.

* * *

Сям'я – сьвятая сфэра для любові.
І для жыцьця ўладкаваньня,
Прыроды роду прадаўжанья.
І ў чалавечых дачыненнях

Тут ёсьць гісторыі вянец
І цнотаў нацыі скарбец.
Зьяднаньне душ – у Беларусі шчасьце.
І кожны беларус жадае шчасьця:
“І каб ты, сынку, шчасьцейка спаткаў,
Каб ты, дачушка, шчасьцейка
знайшла”.
Таго на Захадзе няма.
Сучасны род ня мкне да шчасьця,
Цікавіць іх жыцьцё дачасна,
Даляр, хіба, і эўрагрош,
І пажаданьяў

цела

кош.

* * *

Гануля й Стась пазналі шчасьце.
І на дарозе той стаялі,
Дзе шчасьця вечныя скрыжалі
У вечну будучыню звалі.
І шчасьце тут было іх Раем,
Дзе чыста міласць не згарае.
І вось маёваю парой,
Як сонца ўстала над зямлёй,
Ідуць яны ў браму сьветлу,
Што сьвеціць ім жыцьцём прыветным.
А гэта там, каля Ленкішак.
Дарога – брук у бок Ліпнішак.
Направа лес, за лесам поле,
Далін зялёнае прывольле,
І рэчка Якунка цячэ.
Валока тут зямлі ў руцэ.
— Вось тут збудуем сабе дом, —
Мяркуе Стаська, — тут – гумно,
Там – хлёў і пуню заадно.
А тут, Ганулька, гацім рэчку,
Бярэм струмень яе ва ўздэчку.
Ваду падымем – каб стаяла,
Каб гусь з вады той карыстала.
А на плаціне зробім млын.
Ну, невялічкі, так, як блін.
Але сабе, суседзям збоку
Малоць ён будзе без папроку.
Аднак, галоўнае ня ў тым.
Здабуду ў Вільні я машын
І генэратар улаштую
(Каб не круціў ухаластую).
І будзе нам на вечар сьветла:
Блішчыць электрыка прыветна.
Пад электрычнасьць радыё падвядзем
І будзем мець сабе Эдэм.
І хор, і песьні слухаць станем,
А надакучыць – перастанем. –
Ганулька сьвеціцца, як сонца:

— Як добра станем жыць!
 І каб бясконца.
 — І я так думаю, каб вечна.
 — І гэтак чыста, святла,
 чалавечна.
 — І гмах збудуем, як харом,
 Каб гэта быў сасновы, святлы дом.
 — І каб аблокі над харомам,
 Нібы анёлы над каронай... –
 Сьмяюцца разам – так прыемна
 Казаць усё, што ім павеўна.
 — Калі ня так, дык будзе лепей.
 — Лепей, Стаська, толькі дзе? –
 Ганна іншы рэй вядзе.
 — Як то дзе? Дык тут жа, во!
 Тут, на горцы пры даліне.
 — І ў якой гэта краіне?
 — У якой.., — і Стась асёкся,
 Нібы голас яго сьпёкся.
 Бо зразумеў, пра што чужаньне –
 Жыцьця яго ўсё змаганьне,
 Начэй бяссонных разважаньне,
 На Ласку Божу спадзяваньне
 І з святлай марай нерасстаньне.
 І Ганна мовіць яго сэрцам,
 Душы ягонай спадкаберцам,
 Як ноч за ноч, як дзень да дня,
 На што адказу ў іх няма.
 — Маю дрэннае працуцьце,
 Любы Стаська, мілы Стасю,
 Што ў гэтай завірусе
 Ўжо ня будзе наша шчасьце,
 Як ня стане Беларусі.
 Дзе ж ты выб'ешся ў скрусе?
 Пад нямчурай – сьмерць ды й годзе.
 Пад той Польшчай – меў нагоду,
 Што за людзтва не лічылі,
 Шавінізмам атруцілі.
 Пад Расеяй, пад саветам?
 Без зямлі? Якое ж шчасьце...
 Дзе дамочак мы збудуем?
 Дзе млыночак мы загацім?
 Дзе далінку мы пакосім?
 Нас з табой, мой мілы Стасю,
 За зямельку гэту родну
 Пакладуць у дол халодны,
 І за тое, што мы маем,
 Па Сібіру атрымаем, —
 Аж сьлёзы Ганна не стрымала.
 — За Беларусь змагацца трэба, —
 Парушыў тут маўчанку Стаська. –
 Трэба змагацца за яе.
 — А шчасьце як? Жыцьцё ж міне.
 — Інакш нас доля абміне.

Моўчкі йшлі па сваім полі.
 Над галовамі аблокі
 Адплылі ў нябеснай волі,
 І ветрык выбег на прывольле,
 І зацішэла навакольле.
 У прадчуваньні лепшай долі
 Яны ўсё йшлі па сваім полі...

* * *

Мінае лета, сіне неба.
 Плывуць да скону аблачынкі,
 Нібы авечыя аўчынкі,
 Як дзень за днём, адна ў адну,
 Зьбіраўся Стаська на вайну.
 Улада спраўна позвы слала,
 Ваенкаматам пагражала.
 Ня доўга думаў: “Ваявацьму.
 Бо нейкі выбар здабывацьму”.
 Жыцьцё яго наканавала,
 І на чужу вайну кідала.
 Вось падышоў ён да калыскі,
 І з Ганнай ціха памаўчаўшы,
 Нічога сыну не сказаўшы,
 Рашучым крокам з хаты вышаў.
 (Каб не заплакаць, голас сьцішыў.)
 І вось вазочак зь месца рушыў.
 Вось пераехаў сенажатку –
 Зялёны, мокры дол ля хаткі –
 (Там кудрачка і дзьве вярбы)
 І едзе верхам па гары.
 На брук віленскі выязджае
 І ўлева на масток цяляе,
 Што Матруну перасякае.
 А побач хатка з падвалінай.
 Жыве там цётка Паўліна,
 Сястрыца родная Яўхіма,
 Дачка Ірэнка выбягае
 (Дзяўчынка шэсьць гадоўкаў мае)
 І з-пад далонькі выглядае,
 Як Стаська ў войска адбывае.
 Ужо мінулі мураванку
 І на Касьцельну выязджаюць
 (Дзе разывакі назіраюць).
 Па бруку ўсё вазок грукоча
 І гаварыць ніхто ня хоча.
 “Нядобра гэтае расстаньне, —
 Сама сабе мяркуе Ганна. –
 Пад сьцяг чужы – што там за доля?
 Якое там яшчэ змаганьне,
 Калі ніякіх спадзяваньняў?”
 Вось параўняліся з касьцёлам.

І раптам ён азваўся званам,
Званіў і біў жалобным бомам.
І Ганьне хтось як бы гавора:
“Ну, ўсё – апошняя разора.
Ня будзе ўжо ў нас харома,
Ні нават сосеннага дома,
М’не іншы лёс ужо чакае.
І Стась навекі ад’язджае”.
І Ганна бледная сядзіць.
І Стаська сыцяўся і маўчыць.
Яўхім жа голаў апусьціў,
Як бышцам слухаў – звон званіў.
І аддалялася фурманка,
Малела, меншала, зьнікала,
Як бы ўжо й вока не сягала,
І ўсьлед ёй звон званіў і біў,
Як бы аб літасьці прасіў.

ТРЭЦІ КРУГ

Частка трэцяя

Інтрадукцыя

У дзяцінстве – іншым было неба
І лес, і рэчка, водар хлеба.
Скарынку соляй пасыпаў –
І найсмачнейшага ня знаў.
І фарбы кветак і зямлі,
І жьга хвалі, і палі –
Усё тады, як цяпер помню,
Было, як трыста год таму
(Што мне вядома аднаму).
Але тады ня ведаў я,
Дзе даўней цякла Гаўя,
Дзе мой дух лунаў над пльняй,
Як над песьняй лебядзінай,
Што адбілася ў душы.

Як самалёт ляцеў над хатай,
Я вылятаў на двор ракетай,
І клікаў бацьку: “Тут я, тут!”
Зазнаў тады і я пакут.
І проста роў (а ўжо ж крычэў),
Як самалёт далей ляцеў.
Бо мне казалі:
Ён з вайны на самалёце прыляціць
І будзе моцна нас любіць.
Усё дзяцінства бацькі культ
У доме быў нязьменны.
І калі я ўжо быў аж надта дрэнны,

Аргумант маці быў адзін:
“Твой бацька гэтак не рабіў”.
Было яшчэ разы са два,
Што аргументы не дайшлі,
Шляхоў у розум не знайшлі.
Тады матуля з шафы (знала)
Марнарку бацькі даставала
І на відок яе паклала,
Каб бачыў – куля пашматала.
На гэтым скончана было.
І я маўчаў, як заняло.
А як падрас пад бацьку ростам,
Марнарку маці ўжо падшыла
І мне насіці падарыла:
“Насі, сыночку, заслужыў –
От бацька цешыўся б, каб жыў”.
Я ўсё юнацтва маладое
Насіў марнарку, як сьвятое,
Калі ж мяне трывога брала,
Ці часам вусьцішна бывала,
Мяне марнарка сагравала,
Як бы душа мая чувала,
Што ў жылах бацька мой жыве
І дух яго са мной ідзе.

Баба Фэля кожны дзень
(Усе, як з поля прыезджалі,
Па абедзе ўжо маўчалі)
Ішла ў сьвятліцу ў адзіноце,
Каб, пазбыўшыся згрызотаў,
З духам сына гаварыць,
Зь ім параіцца, як жыць.
Там ставала на калені
І усыцешна ў маленькі
Перад фоткай Яські-сына
Вылічала, галасіла
Ціха, нішчачкам – сабе.
Яська згінуў на вайне,
Спалымнеў з савецкім танкам
Дзесь марозным прускім ранкам
За “страну эсэсэсэр”.
Дык савет хоць меў давер.
Як загінуў бацька, дзядзька,
Не чапалі да пары
(Не падходзіў пад ранжыр),
І ня вывезьлі ў Сібір.

Ўсе працавалі на зямлі.
І дрэвы-вербы над Гаўёй,
Што Яська сам сваёй рукой
Садзіў калісьці над ракой,
Як бышцам кубачкі, цывілі.

І вось на коніку ў калёсах
 У чатырох на поле едзе.
 Шмат помню я такіх агледзін.
 “Унучак мой”, — бабуля кажа,
 Матуля зноў жа — “мой сыноч”.
 “Ну, мой унук, пара зьязаць,
 Зараз станем працаваць
 (Было мне, можа, гадкоў пяць),
 А ты будзеш памагаць”, —
 Тут кажа дзед Яўхім і строга
 Каня стрыножвае гнядога
 І, зрэшты, пэўна што дарэмна,
 Бо конь пад бокам быў нядрэмна
 (Вялікі, моцны ламавік).
 І ўжо ж спакойны, як мужык.
 Ад “Коські” я не адыходзіў,
 Круціўсь наўкола, абыходзіў.
 Па шыійцы гладзіў, размаўляў,
 Стручкі гароху падаваў
 І грыву зьвіслюю часаў.
 Хацеў хваста яшчэ часаці,
 Ды дзед сачыў ня горш за маці:
 “Пад хвост, унучак, не збліжайся,
 Глядзі, ўвесь час асьцерагайся.
 Вунь цётку Франю, ты ж бо чуў,
 Як моцна конік убрыкнуў”.
 А ўжо як сонца стала ўгору
 І на абед было ў пору,
 Дзед Коську звыкла з поля браў,
 За гобраць сам яго трымаў,
 Мяне ж саджаў наверх, на грыву,
 І крочыў так з канём к абрыву,
 Дзе нізкі бераг з боку поля
 І рэчка круціцца, сваволя,
 І дно пясчана пад ракой —
 Найлепшы конскі вадапой.
 Адночы конь як нахіліўся,
 Дык я праз голаў і зваліўся,
 І толькі боўтнуў у вадзічку,
 Нібы той грошык у крынічку.
 Ўсхапіўся я, як мокры лапаць,
 І толькі ўжо сабраўся плакаць,
 Як дзед і кажа, жмурыць вока
 (Ну, добра, рэчка не глыбока):
 — Ого! Відаць адразу малайца!
 Я так ня ўмею даць нурца —
 З каня ды ў рэчку го-ца-ца!
 Вылазь, унучак, пакажы,
 Бо я баюся, памажы!
 Ну, дзе тут, пэўна ж, не да плачу,
 Бо трэба дзеда вучыць скачу.
 Назад бо еду, як бывалы,

Ня кожны ўмее так зухвала
 З каня зваліцца, не пабіцца
 І нуркаваньню навучыцца.
 Паклаў галоўку я на грыву,
 Рукамі моцна ўчапіўся
 І назіраю — сьвет зьмяніўся.
 І гайдаецца калыскай:
 Чукі-чукі, чукі-чукі,
 У дол — у гору, у дол — у гору.
 Коська пахне, конь мой дружка,
 Яго грыва — мне падушка.
 Коська наш разумны, фэйны,
 Ён гарэ зямельку дбайна.
 Бачу — тут бацян дыбае,
 Доўгай дзюбай выглядае.
 Іншы там вунь, за ракою,
 Ужо ляціць над асакою.
 — Глянй во, дзеду, йшчэ бацянчык
 Там ляціць, дзе наш паплаўчык.
 — А гэта ж чапля, не бацянчык, —
 Гаворыць дзед і прадаўжае,
 Рукой за рэчку ўсё махае. —
 Вунь бач, як выгнулася шыя,
 Як бы вальлё сабе прышыла,
 І дзюба шэра, не чырвона.
 А там вунь шэрая варона
 Ляціць сабе і дзюбай круціць,
 Яе там чапля баламуціць. —
 От гэты сьвет мне падабаўся,
 Дзе я на коніку катаўся,
 Дзе я на Коську езьдзіў конна,
 Дзе лесу звон і ветру вольна,
 Дзе час каціўся мой прывольна.

Падаткі

Як Сталін быў, то ўсё падаткі.
 Зямля і бульба, сад і скура,
 Хата, хлёў і ўся натура —
 Усё пад падаткамі хадзіла.
 І дыхаць нават трэба сіла,
 Каб за падаткі заплаціла.
 Здавалі бульбу (“нормай” звалі).
 Як дзед вазіў,
 Дык цэлы воз для іх зьбіралі.
 Найболей бралі ўсё натурай.
 Як сала меў, дык каб бяз скуры,
 Бо загадалі ўсё зьдзіраць
 І за падаткі аддаваць.
 Адночы памятаю ў школе
 (Тады ўжо скончылася прывольле),
 Здаецца мне, у клясе першай,
 На перапынку дзеці елі

Усё, што ў торбах з сабой мелі.
 І тут Антоська Рамановіч
 Дзесь там паволі сабе йшоў
 (Хадзіў у школу з Рыбакоў).
 А завуч кажа Мурашоў:
 “Ты гдзе такое сало взял?
 Чтоб я те большэ не видал”.
 Ня тое сала Антон еў
 (Са скуркай хлопчык захацеў).
 Здаецца, бацька яго сеў.
 І розных там было агентаў,
 Ўсё па нядоімках, падатках,
 Сабе бадзьяліся па хатках,
 Людзей у страх той уганялі,
 Да Мінкі, як смала, прысталі.
 Меў сад нявелькі, пяць-шэсьць дрэў,
 Ня мог падаткі заплаціць,
 Дык сталі ўжо яго мясіць:
 “Таварыш Мінко, не шутите,
 Налоги лучшэ заплатите.
 Савецка власть ведь терпелива
 И для народа справедлива.
 Вазьмём карову, попамаць,
 Народ не можэт наш страдать
 Из-за таких вот, попамаць”.
 Тут на агента Мінка глянуў,
 Сякеру з запечка дастаў
 І на парозе хаты стаў:
 — Падаткаў, кажаш, захацеў,—
 (Агент савецкі задрыжэў),—
 То пачакай. — І сам пашоў сабе за хлеў.
 Пасья прыходзе й не глядзіць,
 Бо ўся душа ў ім кіпіць.
 — Ідзі, бяры вунь, пад хлявом,
 Свае падаткі з каптуром. —
 Пакуль агент яго чакаў,
 Ўсе Мінка яблыні зрубаў.
 А быў яшчэ адзін бывалец,
 Агент савецкі. Той зухвалец
 У галіфэ хадзіў з партфэлем
 І па дварах падаткі цьвеліў.
 Зануда быў і юхарыла.
 Усё на ім там аж званіла,
 Што бальшавіцкая мандрыла.
 З такімі лепш не гаварыць,
 І ўжо адразу ў морду біць.
 Аднойчы, можа ў раз дваццаты,
 Ён да Алены йдзе ў хату.
 Алена — гэта ўдава,
 Бяда-бядота, дзяцей цьма,
 Жыве на вотшыбе адна.
 — Ну, здрастуй, маць,

Налоги будем отдавать?
 — А мой начальнічак, а дзе ж?
 Грашэй нямашка, прападзеш.
 Адкуль жа я табе вазьму,
 Адна ж живу, я ж не магу.
 — Ну что ж, прыдётся, маць,
 У вас каровіцу забрать. —
 І тут Алена ужо плача
 І просіць сьлёзна, і галосе.
 І вылічае, і зноў просе.
 — Масква слезам не верыт, маць,
 Веді каровіцу опяць. —
 Алена тут бяжыць із хаты
 І па суседзях — хто багаты,
 З плачам, енкам аблятае,
 Па капеечцы зьбірае.
 — Ну, на во, на табе, Мандрылаў.
 Бяры во грошы, каб ты згінуй.
 Мандрылаў так шырокай лапай
 Ўсе грошы згроб, ў кішэню
 “спрытал”,
 І, крок ступіўшы да парога,
 Гаворыць ветліва і строга:
 — А вы мне денег не давали. —
 І сам стаіць, нагу адставіў.
 І ў вус ня дзьме, і не шманае,
 Забраць карову пагражае.

І быў такі маёр Асееў
 (Што ў Суботніках асееў быў),
 Інструктар партыі з райкама.
 Як на каго — вяліка шышка,
 Гэта райкамаўска пакрышка.
 Алена з плачам да маёра.
 Маёр паслухаў, абурыўся
 І аж увесь закалаціўся:
 — Да он жэ прама, попамаць,
 Ему на партыю наплевать!
 Пазваць яго ў сельсавет,
 Я разберусь и дам ответ. —
 Пры той размове я стаяў,
 Зь дзяцьмі ў пікера гуляў,
 І праз адчыненна вакно
 Чуваць было:
 Маёр з Мандрылам размаўляў.
 Прытым так голасна крычэлі,
 Што шыбы ў вокнах задрыжэлі.
 Па-руску я тады ня знаў,
 Маленькі быў, ні ў два, ні ў пяць,
 Але, відаць,
 Сэнс той размовы перадаць
 Ня мог ніхто.
 Было чуваць: “савецка ўласць”

І “папамаць”.
 Больш нічаго не разабраць.

“Калкоз”

І вось жа чуткі папаўзьлі
 (Як павігуха па зямлі),
 Што ўсё чыста абагуляць
 І што было тут – перакуляць,
 Што адбяруць зямлю і коней,
 Ва ўсіх усё, а можа й болей.
 І дзе хто меў які запасы,
 Аддаць прыдзецца ў калгасы.
 І праўда – собіў такі лёс.
 Пакуль ня стукнуў тут мароз,
 Людзей зганяюць у “калкоз”.
 Рабілі сходы, агітацыю,
 Давалі розны пракламацьці,
 Начальства поўна прыезджала,
 Сярод сялян свайго шукала.
 Каб зь беднякоў, і быў талковы,
 Умеў казаць патрэбны словы,
 Каб гаспадарку ведаў з ходу,
 Быў пралетарскага заводу.
 І тут была найбольша цяжкасьць
 (Бо гэта, брат, ня лапцем пляскаць).
 Гаварылі з Пятруком
 Аб выбраньні старшынём.
 (Ён з шавецкім сваім тварам
 Выглядаў быў пралетарам.)
 Дык Пятрук, як трусаваты,
 Уцякаў, як тхор, дахаты.
 Але форсу не губляў
 І начальству раду даў,
 Каб падалі Канчара.
 Бо як добра справу браць,
 Яму няма чаго губляць:
 Бедалага, без зямлі,
 Скончыў школу, клясы тры.
 “Мог бы крэпка працаваць
 І калгасам кіраваць.”
 Тут яму крычаць: “веди!”
 Вось пайшлі да Канчара
 (І Пятрук той “впереди”).
 І трэба ж так было адбыцца,
 І Канчару якраз напіцца,
 І пад плотам абудзіцца.
 А тут гэткае начальства.
 Пятрук бачыць, супыніўся
 І на месцы закруціўся.
 — Что такое, кто такой?
 — Гэты во, якраз во той.

— Так он жэ п’ян! – Начальства кажа.
 — Але ж бо так, як вып’е – ляжа.
 Бывае рэдка гармідар.
 Душа, таварыш, — пралетар.
 Ён наш адзін на ўсё мястэчка.
 Такіх ня знойдзеш у падпечку.
 — Шуціць сабрался? Или как?
 — Якія жарты – гэта факт.
 Больш пралетарыяў нямашка.
 Ён адпрацуе, як мурашка.
 Канфуз мінуўся сваім ходам,
 Бо ўжо параіўшысь “з народам”
 (Званіў райкам з тае нагоды),
 Рашылі ставіць Канчара
 (І к Магамету йдзе гара).
 Канчар той жлукта быў запойны
 (І гультай жа быў забойны),
 А тут якраз працьверазеў,
 На справу проста паглядзеў
 І ў начальства захацеў.

* * *

І пачалі ўжо ў калгас
 Местачкоўцаў заганыць,
 Заявы змусілі пісаць.
 Яўхім жа доўга не даваўся,
 Чакаў, прыкідваў, хаваўся.
 І ўрэшце зразумеў – ня мае сілы.
 Ня пойдзеш – выпхнуць да магілы.
 А пойдзеш – дык куды?
 І як пазбавіцца жуды,
 Што без зямлі застаўся?
 Сам прад сабой не апраўдаўся.
 І страшна стаць у трэці круг.
 Бо ўжо не над табой – над краем,
 Над зямлёй і небакраем
 Заломны, чорны, самагубны
 Вісіць зьнішчэньня крук.
 Пячатку зводу прыляпілі –
 Сьмяртэльная пячаць.
 Усіх нас будуць вынішчаць.
 Як запабегчы, як змагашца?..
 І без сыноў застаўся,
 І вораг людзкасьці ўсеўся,
 І маіх хлябоў наеўся
 Пасярод майго двара.
 Настала горшая пара.
 Удар у цэла пакаленьне,
 Жыцьця магчымага цвіценьне.
 Затым другі і трэці..
 Ці хто калі зару прывеціць?
 Бо ўзыйдзе ж Боская зара!

Прыбудзе дзень вясеньні.
І на'т як вынішчаць усіх,
Настане наша ўваскрасеньне.

Яўхім узяў асадку ў рукі
І паўзіраўшыся ў неба,
Бо толькі Бог яму зарукай –
“Я, беларус, Яўхім Патрэба...” –
Заяву піша, як адмаўляецца ад хлеба.
Назаўтра дзед, запрэгшы Коську,
Паклаў рыштунак свой на возе
І, пастаяўшы на парозе,
Паехаў ціха па дарозе.
Тут барана і плуг, і вупраж,
Брунта, жэрды, нават кіта
(Каб выглядала самавіта) –
Усё ўжо гэта больш ня наша.
Рыпелі колы, дожджык кволы
І дзеве ластаўкі з паддашша
Абляталі нас, як лёсам.
Едуць нашыя калёсы
Праз апошнія пракосы,
Праз дарогу безнадзеі
І нябесаў родных сінь,
Едуць, мкнуць у далячынь.

Вось ужо і пад'язджаем,
І карціну назіраем.
Усіх сабралася багата.
Шумна, тлумна каля хатаў.
Усё вазы, калёсы, коні,
Гам стаіць, што голас тоне.
Хлеў Зайкоўскіх тут вялікі.
Сам Зайкоўскі дабралікі
(Хоць пішы з яго абраз)
Выстаўляе напаказ,
Што здае каня з кабылай
І клапоціцца, каб была
Ёй найлепей гэты раз.
Кожны збоку прыглядае,
Пільным вокам выцалае,
Як там коніка паставіць,
Хто тут той парадак правіць.
Усёроўна – ды ж сваё.
Здаў рыштунак дзед у дзьверы,
Падпісаў якісь паперы,
І павёў таўсматы дзядзька
Майго Коську ў глыб хлява.
Аж кружылася галава:
Майго Коські ў нас няма.

А назад ішлі ўжо пешкі

(Такі вась шлях: з каня – у пешкі).
Прышоў Яўхім – у хаце ціша,
Вячэрні ветрык бэз калыша.
І цені дрэва на сьцяне
Чырвоны промні адцяняюць,
Што ў небакраі прападаюць.
І змрок у шыбы пранікае,
Сачыцца ў дом і спачывае
За печкай белай ў рызмане,
Дзе нічаго ня відна мне.
Рукі на стол паклаў Яўхім, сагнуўся,
Нібы душой перавярнуўся,
І доўга-доўга назіраў,
Як сонца вогненны авал
Згасаў у сіняй цемры хмар.
І надыходзіла ўжо ноч.
І цень яе плыла наўзбоч,
Зьліваўся з цемрай сілуэт,
Як быццам ён пайшоў у сьвет.
І толькі зорка ў вакне
Зіхціць-мігціць, не праміне.
Можа, калі засьвеціць мне.

“Коська”

Усё ішло сваёй дурнотай.
Дохлі коні, кралі ўпотай.
Што дзе горшае было,
Ўраз паднялася, паплыло,
Стала нормай, нават шыкам.
Канчар гарэлку зноў залькаў.
Пагналі прэч. Другі зьявіўся.
Туды-сюды і глянё — разжыўся.
Гарэлку піў – Канчар зайздросціў.
Ды не турнулі ягамосьця.
Расеяц быў і кадр парцейны,
З НКВД дзядзіў закон піцейны.
Калгас той нейк мадзееў фармальна.
Прыслалі трактар ХТЗ
(Што менавалі больш вэрбальна)
І малатарню, як вагон.
Аж трактар той зьяцеў са шпон,
Калі цягнуў тую гаргару
(От нарабіла гармідару).
Зламаўся ўшчэнт, нават ня чмыхаў.
І трактарыст ужо ледзь дыхаў.
І як даставіць агрэгат?
І тут Пятрук дае заклад,
Што конь Яўхімаў сам пацягне,
Каб нават ехалі па багне,
Такі ён дужы, во канюра.
— Ну, гэта ўсё, панове, бздура, —
П'яны Канчар тут так гаворыць. —

Аб тым ня трэба нават мовіць,
 Ня цягне конь таго цяжару,
 Што ХТЗ не да шпацару.
 — Ну, як то не? Пацягне, хлопцы, —
 Крычыць Пятрук і сам рагоча.
 Ён брыгадзір і выпіць хоча.
 — Ну, то давай! Кажу я – не! —
 Канчар крычыць і рукі тне. –
 Во, на бутэльку! Не, на дзеве! –
 Тут рукі б'юць
 І па каня ўжо бягуць.
 Прыгналі Коську.
 Ўраз з калёс яго адпрэгли.
 І ў малатарню зноў запрэгли.
 Пятрук тут лейцы ўжо трымае
 І па Коську паганяе.
 Коська пнецца – ані з месца.
 Натоўп ужо вакол віруе,
 Крычыць, рагоча, лемантуе.
 — Но! Но! Но, падла, но! —
 Крычыць Пятрук сваё адно.
 І па каню лямачынай б'е,
 Нібы тут злосьць сваю сарве.
 Тут Коська стаў так упрагацца,
 Што аж буксуюць капыты,
 Хоць падкладай пад іх шчыты.
 Яшчэ, яшчэ – і гмах крануўся,
 Набраў інэрцыі – папнуўся,
 І цяжка коціцца па бруку.
 Ня мог глядзець на Коські муку.
 Ды вось жа коціцца, паўзе.
 Аж рвецца Коська, але йдзе.
 Цяпі, мой дружа, як на полі,
 Ты йшчэ пазнаеш лепшай долі,
 Я толькі падрасу –
 І вызвалю зь няволі.
 — Гы-гы, го-го! – натоўп гагоча. –
 Давай-давай! О, брат, валоча!
 Сцягнуў тут конь вагон уніз
 І прад мастом у гразь завіс.
 — Давай-давай! – крычыць натоўп.
 — Но-о, ты, мяса воўча, но! –
 Пятрук раве,
 А конь вагона не скране.
 І тут давай каня дубасіць,
 Якойсьці доўгай палкай квасіць.
 Рвануўся Коська з капытоў
 І на калені ўпасць гатоў.
 І пот цячэ ўжо па сьпіне,
 І ўзбухлі жылы, пара йдзе.
 — Но, падла! Но, пся крэў!
 Пятрук каня калом агрэў.
 І тут мой Коська задрьжэў,

Нагамі дробна перабраў,
 Але з каленяў не устаў.
 Я гэтак плакаў, так крычаў,
 Я голас свой ужо сарваў,
 Мой твар ад сьлёз увесь распух,
 Я ад свайго голасу аглух.
 Рвануўся я да Коські сам,
 За шыю коніка абняў,
 Як на каленях Коська стаў.
 — Коська! Коська!
 Люблю цябе, мой Косячка, люблю! —
 І прытуляюся шчакой,
 І чую пах знаёмы той,
 І бачу ў Коські (Божа мой!)
 Буйныя сьлёзы папльлі,
 Як боб, каціліся, цяклі
 І ў рукі ўпалі мне з гары.
 Мяне цягнулі, адрывалі,
 Нагамі высьпяткаў далі,
 Кагось за палец укусіў
 (І той ад болю аж завьў).
 Ды Коську я адно люблю
 І яго абараню.
 Мяне схопілі і трымалі,
 Да Коські болей не пускалі.
 Увесь я тросься, калаціўся
 І галавой у живот біўся
 (Трымайцаў тых, хто заручыўся),
 Дрыжэў, хрыпеў, да Коські рваўся,
 Аж тут Канчар перапужаўся.
 — Ну, до ўжо, до! Не цягне, хлопцы.
 З балота нам яе ня ўзяць. –
 І сталі Коську выпрагаць.

Школа

Савецка школа.
 Пра гэта лепей не казаць,
 Няма што раны адчыняць.
 Галоўны сэнс – зламаць асобу,
 Зрабіць бязбожніка да гробу
 Ды навучыць любіць саветаў
 (Дзеля чаго – ніхто ня ведаў).
 Йшчэ там Ленін, Сталін, Бэр'я,
 ВКПБ і ўся халер'я –
 Усё гэта ў голаў нам штурхалі,
 Тым нашы веды правяралі.
 Адразу гналі ў піянеры.
 Такія ў іх былі намеры –
 Ўсіх піанераў ахапіць.
 Ды не ўдалося так зрабіць.
 Загналі восем з сарака.
 Ну ўжо ж далі ім драпака.

Таго-сяго як адлупілі –
 Яны пра гальштукі й забылі.
 Дык прымушалі іх насіць,
 І не стамлялася з іх кпіць
 Ёся пэдагогія савецка.
 А пачыналі лекц’ю так:
 “Устань! Дзе гальштук? Завяжы!”
 Аўперапынкумыўжокажам: “Адвяжы!
 Іначай мы табе пакажам,
 Як з Вільні поўзаюць вужы”.
 І доўгі час так і вялося,
 Пасьля забылася, зьвялося.
 І стаў савет тут прыжывацца,
 У люд мясцовы ўцірацца.
 І мат, і бруд, і п’янства,
 Хлусьня, няветлівасьць і хамства –
 Ёсё надта ліпка ўжылося,
 Як пустазельле разраслося,
 Як клешч у цела упілося.
 І кожны меў сваю тут школу,
 Сваю нагоду і назолу,
 Сваё жыцьцёва параўнаньне,
 Ілжы і праўды адчуваньне.

І на жыцьця апошнім годзе,
 Дзесь там пры нейкае нагодзе,
 Мне дзед Яўхім размову мае
 І, як з дарослым, размаўляе:
 — Ня будзем жыць мы і ня пець,
 Адно, як вол сьляпы, мадзець,
 Пакуль ні мы, ні нашы дзеці
 Сваёй зямлі ня станем меці.
 Зямельку нам як адабралі,
 Лічы – жыцьцё нам паламалі.
 Хто без зямлі – не гаспадар
 І над краінай не ўладар.
 Таму запомні, мой унучак,
 Што б дзе калі нам лёс ня лучыў,
 Зямлю сваю вярнуць мы мусім.
 І гэта першае заданьне,
 Жыцьця твайго наканаваньне.
 Цяпер нам цяжка жыць на сьвеце,
 Бо ўсё саветы папсавалі,
 Людзей, краіну зрабавалі
 І нават памяць растапталі.
 Але ня будзе так заўсёды.
 Такія ёсьць жыцьця прыгоды.
 Ты ўжо хлапчынка не малы
 (Дзявята весна на двары),
 Што я кажу, ты нікаму не гавары,
 Бо зьнішчаць дзеда без пары,
 Хоць я ўжо хутка йду у неба,

Маўчаць умець – табе патрэба.
 Каб нам вярнуць зямлю любіму,
 Нашу заслужану радзіму,
 Сваю адзіну несьмяротну,
 І каб вярнуцца незваротна,
 Для нас ідзе – адна дарога:
 Вучыцца трэба, мой нябога.
 Вучысь ад самага парога,
 І ўсё жыцьцё, аж покі змога.
 Бо іншай зброі мы ня маем,
 Каб заўладаці сваім краем,
 Зямлю каханую вярнуці,
 Сілу й моц сабе здабыці,
 Гонар людзкі бараніці.
 Як будзеш ты разумны ў школе,
 Вучыцца станеш лепш за іншых,
 Ты ўласны гонар абароніш.
 Ніхто цябе ня зробіць лішнім,
 І калі нават хто закіне,
 То гэта іншае начынньне –
 Цябе да дрэнных не наблізяць,
 Ніхто цябе ўжо не прынізіць.

Сядзелі мы ў пералеску.
 Вакол бялеюцца пралескі,
 Пянёчкі, неба ды кароўка,
 Якая пасьвіцца на ўзьлеску.
 І ветрык часам павявае,
 Лазу маёвую гайдае.
 Яўхім у далеч пазірае,
 Аб чымсьці думае, гадае,
 Кіёчкам шышкі адкідае,
 А мне сказаці падмывае:
 — Дазволь агенчык раскладаці
 І сухалапак назьбіраці.
 Ужо ж бо сонейка за хмарай,
 І дожджык часам накрапае.
 — Агенчык, кажаш? – дзед падумаў.
 —
 То раскладай,
 Бяры запалкі, пачынай.
 Набраў я тут сухога ялаўца,
 І кучу сьцёг – да макаўца.
 Як падпаліў – агонь палае,
 У неба польмя шугае,
 Трашчыць і жарам абымае.
 А потым раптам ўсё змалела,
 Агонь патух, нічога нават і ня тлела.
 І засталіся толькі сьцімбуры
 Ад той вялікае жары.
 І мох дыміць.
 Агонь ужо мой не гарыць.

Зьбянтэжаны, я моўчкі пазіраў,
 Хадзіў вакол і ўздыхаў.
 І ўжо да дзеда пакльпаў.
 Гляджу, аж дзед сядзіць сабе на пні
 І грэе рукі на агні.
 Цяпельца ціхенька гарыць сабе, палае,
 А дзед сучочкі падкладае.
 — Ну як, унучак, твой агонь?
 Патух?
 А ў мяне гарыць во, каб ён спух.
 Паленцы толькі падкідаю
 І бачыш во – агенчык маю. –
 Больш пра агонь не гаварылі.
 Мінулі дні.
 Гады дзяцінства попелам пакрылі
 Мае далёкія ўяўленьні,
 Жыцця мінулага трымценьні.
 Але да гэтых дзён я ўспамянаю
 Тае навуці плён,
 Той просьценькі сялянскі завядзён,
 Як не хапае мне паленьняў у вагонь.

Вільня

Ў жыцці (і ў тым, і ў гэтым)
 Мне адно шчыміць відзеньне,
 Адно гарачае ўяўленьне,
 Што неадступнае, як цень,
 Быцьця майго найлепшы дзень —
 Дык гэта Вільня!
 Вільня паміж гор.
 О, горад гарадоў!
 Духоўны наш упор.
 Лепшых гарадоў няма на сьвеце.
 Аб'ездзіў я Парыж і Лёндан,
 Нью-Ёрк Сіці –
 Нішто ў душы не каласіцца.
 Няма больш плёну і гарэньня,
 Як Вільні любай уяўленьне,
 І сэрца шчырага хаценьне.
 Вось вобраз Беларусі!
 Вось выяўленьне духа,
 Дзе я ня меў ніколі скрухі,
 Бо кожны раз душа сьпявала
 І пад аблокі ўзылатала!
 Мне Вільня ўкročыла ў дзяцінства,
 Нібы душа мая зь дзядзінца.
 Яшчэ дзіцём я зьмерыў яе вулкі,
 Ўсе гарадзкія закануркі,
 Сто раз па бруку ставіў крокі,
 Дзе адбіваліся эпохі.
 І трыста год як галасіцца
 Мой голас даўні ў тых каменнях,

Дзе я шукаў душы збаўленьня,
 Дзе каля дзедаўскага дому
 Расла вярба і плакаў вецер.
 І гнаў ён лісьце па Завальнай,
 Як лёсы нашы з накавальні,
 У гарачы прыск жыцьцё пакідаў.
 І засталася дзён прывідаў
 Вязьмо абяруч абымаці,
 Там, дзе мой бацька, дзед і маці
 Надзеяй вечнай заручылісь,
 Дзе, можа, брат мой ці сястрыца,
 Што ўжо ніколі не радзілісь,
 Мне галасуюць з таго сьвету.
 Ня чуюць людзі стуль прывету.

Цяпер жа лёс віленскі – Божа!
 Якая злосная нягожа!
 Ані ў гэтым, ні ў даўнейшым
 Жыцці сваім не найблажэйшым
 Ня мог такога я ўявіць,
 Каб невядомаму народу
 Адалі Вільню ў нагоду.
 І што прысвояць наша імя,
 Што племя наша выгатацьмуць,
 Што нашы косьці варушыцьмуць,
 І будуць рваць з-пад папялішчаў
 І славы нашай даўніх зглішчаў.
 Якая злосная насьмешка!
 Мы як палацу галавешка,
 Над якой пастух варожыць
 (Распаліць агонь ня можыць),
 Каб пасмажыць сабе сала.
 Ці нам гэтага шчэ мала?
 Якое стромае падзеньне,
 І, як вялікае зьнішчэньне,
 Народу нашага слабеньне.

Ды Боскі шлях нам неведомы.
 Што можа ўсім здаецца сьмерцю
 У гэтай земскай кругаверці,
 Нам стане зернем аднаўленьня,
 Садоў народу ўваскрасеньнем,
 І адраджэньнем жыта плёну
 Там, дзе збіраюцца да скону.
 Каб толькі жыў агонь надзеі,
 Каб дух яе не змарнаваўся!
 Жыла б ідэя ў дабрадзеі
 І каб народ жывы застаўся.

Мне хараство тваё, о, Вільня!
 Найбольш аб Бацькаўшчыне мовіць.
 Сьвятая Ганна, Вежа Яна,

Мая сястра якраз у Вільні
 Жыве там дзесь на Добрай Радзе.
 — То хай пан лепей тут во сядзе.
 І так тут едзеца, вядзецца,
 І ўжо гаворка ўсьцяж снуецца.
 Ужо Салечнікі мінаем
 І на Яшуны выязджаем.
 І тут жа справа пры дарозе,
 Як бы пры ўездзе на парозе,
 Капліца Маткі Боскай гожа
 Мясцічка слаўнае старожа,
 Што йшчэ Міцкевіч зьвекавечыў
 І свой выдатны твор уквечыў.
 Касціцёл Яшунскі дзераўляны,
 Але й палац жа мураваны,
 І брама моцная ўязная,
 І парк, і сажалка лясная.
 З Салечнік можна й на Тургелі
 (Што за саветам пацярпелі)
 Дарогай сьветлай і прыгожай
 Паехаць добра й любавачца,
 Як будуць тут палі змяняцца.
 А ўжо ж дарогі – брук сінянькі
 І, як нітка, раўнянькі.
 Усё шараваркай збудавалі,
 Дзяды і прадзеды раўнялі.
 Як да Тургеляў пад'язджаеш
 І на горку выязджаеш,
 То здалёк, як на далоні,
 Мясцічка бачыш на ўлонні.
 І пасярод касціцёла вялікі,
 Чырвоны, моцны, самалікі,
 Дахоўкай крыты дужа файнай
 І побач з брамай надзвычайнай.
 Вакол Тургеляў жа мясціны!
 І хараство, і пуцявіны!
 Тут побач замак, мур і брамы,
 Як бы зь дзівоснага рамана.
 А гэта ж жыў тут той Брасцеўскі,
 Што свае грошы меў і войска.
 І на зямлі той неўрадлівай
 Стварыў рэспубліку-краіну.

Аж да Вільні – цікавосьці.
 На Лентварова можна ў госьці,
 Дзе ёсьць палац і сваё “мора”,
 І сама першая чыгунка
 (Йшчэ Тызенгаўза задумка),
 Касціцёл выдатны мураваны,
 Вакзал на добра ўштукаваны.
 Але найбольшае тут дзіва –
 Па ўсіх дарогах, што да Вільні,

Дык гэта людзі нашы пільны.
 Разгаварыцца – маё хобі.
 З сваім жа ўсё ж, а не ў Найробі,
 Ці мо зь якім дзе, як кітайцам,
 Што сам і станеш вінавайцам.
 Ён зь беларускай ні бум-бум.
 Я ж па-кітайску ні “шурум”.
 Зусім інакшы тут “бурум”,
 На мілай Віленшчыне нашай,
 Дзе ксёндз сваю, а чорт сваю
 Дзялянку паша.
 Неяк з дзядзькам з-пад Карпеляў
 Я гэтак доўга гаварыў
 (Гэты дзед брылі рабіў),
 Што той мяне аж палюваў
 І, дачакаўшыся мамэнта,
 Сказаў мне гэтак кампліманта:
 — Але ж па-польску пан гавора
 Дужа файна, надта спора,
 Аж прыемна пана слухаць. –
 Прышлося мне мазгамі рухаць:
 — Па-беларуску ж мы гаворым.
 — Жартуе пан, — аж дзед
 здзівіўся,
 Як бы тут сьвет перамяніўся. –
 Мы размаўляем тут па-польску.
 “Отэтада!” (як кажуць з Омску)
 От дзе паэта!
 Медаль ксяндзу даваць за гэта.
 Вось такая эстафета.

* * *

Із узгорачка на ўзгорак
 Едзе наш малы арбонік.
 Хутарочкі ды дамочки
 Вунь пад лесам у садочку.
 І дарожкі палявья,
 Побач рэчачкі малыя,
 Крушні, грушкі ды масточки –
 Ўсе, як родныя браточки:
 І падобны, й непадобны.
 Вось праз вёскі праязджаю,
 Навакольле аглядаю.
 Як спыніўся ў Майшаголе,
 Маладзіцу запытаўся,
 Быццам тут зусім ня знаўся:
 — Як, спадарыня, скажэце
 У Майшаголу нам дастацца? –
 Пачала яна здзіўляцца:
 — Пан, напэўна, заблудзіўся?
 У Майшаголе во спыніўся
 І шукае Майшаголы!

Хоць небудзь-дзе, ды працаваць.
 Хто не пасьпеў у дзевятнаццаць,
 Таго ў войска забірацьмуць
 Пад сыяг савецкі начаваць.
 І ў мазгі там так накладуць,
 Што забываўся й размаўляць,
 Зямлю і мову шанавачь.
 Не пазнаваў сваіх варот
 Часамі нейкі абармот,
 Калі ў родны край вяртаўся,
 Пакуль на граблі не ступаўся.
 І мой парог – у сьвет вучыцца,
 У добрай справе праявіцца.
 Гучэў мне дзедзайскі наказ:
 Для Беларусі кожны з нас
 Павінен краю пасьвяціцца.
 І атрымаў я поўнай чашай,
 Аж па завязку, пад паддашак,
 Ад маскаля і камуністаў,
 Ад цемрашалаў усіх чыста
 І за краіну, й за ідэю.
 Ня траціў я ўсё ж надзею.
 Жыцьцё было для мяне казка,
 І адчуваў я Божу ласку.
 І так мінаўся год за годам.
 Ўжо сорок лет прабілі сподам,
 Навука йшла сваім чародам.
 І сьніцца сон мне гэтакім родам.
 Я па Суботніках іду
 І пераходжу Матруну,
 І на гары перад касьцёлам
 Капаю шурф вузкім зазорам.
 Знаходжу шэлег залаты
 І не здзіўляюся той справе,
 Хоць не бывае так на яве.
 Далей іду ў лес глыбока,
 Туды, пад сама Сіне Вока,
 І там зямлю капаю плытка.
 І адчыняецца мне рытка,
 Уся ў посудзе прыгожым,
 Як бы мяне хто заварожыў.
 Ня ў сілах я спыніць пагляду
 Ад таго посуду агляду.
 Такі ён дзіўны, зелянёвы
 І белы-белы фарфаровы.
 І ў гэтым я прачнуўся стане.
 Ўжо пачало сьвітацца раньне,
 І сонца дымецца, як блін,
 І нешта пахне мне язьмін,
 Хаця няма таго язьміну.
 І адхінаю я гардзіну.
 Касьцёл чырвоны ў вакне.

І промні жоўтыя на вежы
 Застылі ў летнім тумане.
 Я на парог із хаты вышаў —
 Нідзе галінка не калыша.
 Ня чутна птушак і людзей,
 Ні рыканьня кароў, машын гудзеньня,
 Нібы заснула ўсё жывеньне,
 І летняй раніцы гучэньне.
 Я мэту ведаю адну.
 Вось пераходжу Матруну,
 І на гары перад касьцёлам
 Капаю шурф вузкім зазорам.
 І, раскапаўшы пласт культурны
 (Аскепкі місак, кафлі, гонту),
 Знаходжу шэлег Жыгімонта.
 На меднай рэшцы там Пагоня
 Імчыць у круглым палігоне.
 Ніколі б я не здагадаўся,
 Што там культурны пласт адклаўся.
 Пад Сіне Вока йду з надзеяй.
 Арэшнік там і луг цьвіцее,
 Крушына, зарасьнік чаромхі
 Груды сухія абляпілі.
 Унізе старыцы, крыніцы.
 Тут шчупакоў калісь лавілі
 Пасьля павонькі веснавое,
 Калі ўжо воды адступілі.
 Бываў я тут аж надта часта.
 Грыбы, арэхі, быдла паста.
 Сюды заўсёды м'не цягнула,
 Хоць і дзяцінства прамінула.
 І вось з размаху
 Дзірван рыдлёўкай я падважыў.
 Адкрыўся від, які ўразіў.
 Пад дзірваном адразу зверху
 Ляжала кафля на паверхні,
 Зялёна, цэла, палівана,
 З высокай рамкай штукавана,
 І з гарэльефам на ўсё поле –
 Ляціць імклівая Пагоня.
 І я пазнаў яе, о Божа!
 Касьцёлік наш, вась тут ля зложа,
 Кустоў ляшчыны ў даўняй яме.
 Адкуль яна – ніхто ня ведаў.
 І толькі раптам я ўведаў,
 Як быцца гэта было ўчора.
 Нібыта лопнула запора,
 І памяць скочыла ў мінуласьць.
 Жыцьця далёкага прачуласьць
 Мяне, як гром, апанавала
 І, як маланкай, асьвятляла.
 Імчыцца вогненнае кола.

Я ўспомніў Неба і Анёла,
 І Любчу... Божа! Любча міла!
 Аж маё сэрца галасіла.
 Я ж толькі ўчора яе страціў,
 Цяпер жа родам парадніўся
 І ў пакаленьнях аддаліўся,
 Хоць адышло адно імгненьне,
 І гэта ўсё маё гарэньне
 Вось толькі зараз адбылося.
 Ці гэта толькі мне здалосья?
 Бягу праз зарасьнік пустэчы,
 Ляту імкліва, нібы вецер,
 І чую ўжо язьміну пах.
 Дык дзе ён, дзе ён, млына прах?
 Яго няма — груды, кустоўе
 І ветру з травамі сумоўе.
 Усё такое — й не такое.
 І далячынь м'не родна кліча,
 Як быццам маміна аблічча,
 Якое сорак год ня бачыў,
 І маладосьць яе адзначыў
 На мілым сэрцу твару рысах,
 Што ў чаканьні сына высах.
 А гэта ж ты, мая Айчына,
 Быцьця майго першапрычына.
 Літва! Літва! О, Беларуська!
 Як у вязьніцы каралевіч,
 Ты дзе? Дзе твая веліч?
 Дзе твая слава, што аберуч,
 Як меч двувостры мы трымалі,
 Маскву і немцаў адганялі,
 Каб край ніколі не тапталі?
 Ах, як мне шкода, што міжволі
 Жыцьцё пакінуў без патолі
 І ўжо ў няволі нарадзіўся
 У гэтым сьвеце, што й ня сьніўся,
 І сам сюды я напрасіўся.
 Але на тое Боска Воля.
 Яшчэ засьвеціць наша доля.
 Навошта мне немаладому
 Заслон таемны адчыніўся?
 Аж розум мне перакуліўся.
 Не для маёй душы ж, напэўна,
 Мне гэта веданьне павеўна.
 Хаця, як полка з вачэй спала,
 Як памяць мне жыцьця дадала.
 Здаецца, сотні тры з паловай
 Жыву на гэтым сьвеце новым.
 І шмат што стала зразумелым,
 Душой прачутым, набалелым
 І ў гэтым сьвеце ўжо — сасьпелым.
 Яно ж трымаецца, завецца

І часам іншым абярнецца.
 У нашым часе электронным
 Ёсьць людзі, што жывуць — каменным
 Паняцьцем, ладам, успрыняцьцем
 І ўсяго жыцьця абняцьцем.

Не разумеў я доўга сэнсу
 Вялікай тайны адкрываньня,
 Таго, што схована дазваньня,
 Каб не спрыяці пагаршэньню
 Душы людзкой і ўваскрашэньню.
 І ўсё ж, калі кавалак шляху зьмерыў,
 І за сабой капку прымерыў,
 Я ўсьвядоміў адкрываньне
 І сэнс нябеснага спрыяньня.
 Яго я мушу апісаць
 І добрым людзям расказаць,
 Каб зразумелі сувязь часу,
 Адкрылі будучыню нашу.
 Нядарам Госпад Палатніну
 Спусьціў із Неба у даліну,
 Каб сьведчыць нам сваю Краіну.
 Пра гэта кожны мусіць ведаць
 (Сваёй душы найперш паведаць),
 Каб мог зьвязаць былыя леты
 Мінулай прышласці каметы
 Зь бягучым новым заповітам,
 Дзе наша прышласць
 стане сьветам.

* * *

Народу нашаму
 паэтам
 Ня будзе пісана вучэньне.
 І нават тым — каму мучэньне,
 Хто поўна, моцна і здаўна —
 Усё адплаціў народу,
 Чым моц яго магла,
 Зваў з путаў на свабоду,
 Зваў зь цемры да сьвятла.
 І ўсё ж снуецца нітка шчасьця.
 Снуецца, рвецца, зноў снуецца.
 О, Вяліка наша Княства,
 Што на сьвеце застаецца.
 Нам толькі зноў зьвязаць канцы!
 Дзе ў нас народу малайцы?!
 Снуецца, рвецца нітка шчасьця
 О, Вяліка наша Княства!
 Над чорнай безданню сусьветнай,
 Над цёмным жэрлам апраметнай
 Вянок зь нябесных белых руж.
 Я ўсё жыцьцё к табе імкнусь —

Лунае наша Беларусь...
 І ўсё ж снуецца нітка шчасыця,
 О, Вяліка наша Княства!

Эпілог

Васьмідзясятыя гады –
 часы вялікіх перамен.
 Баланс грамадства ўжо змяніўся
 І дух свабоды аднавіўся.
 І засвяцілася надзея,
 Жыццця ў няволі панаця.
 Што нашай прышласці прыбудзе?
 І сэрца кажа – можа будзе.
 Гэй-гэй, наперад – можа быць.
 Па конях, хопіць гаварыць.
 І вось жа сталася яна,
 Нібы маланка з-за вакна –
 Бліснула наша рэвалюцыя.
 Мы незалежнасьць здабылі –
 Галоўна ёйна рэзалюцыя.
 Мы змалацілі чорну зграю
 Адным маленькім авангардам.
 Ды як жа крэпасць утрымаць?
 І дзе нам сілы той набраць?
 Народ стаміўся бо чакаць
 І за змаганьнем назіраць.
 І ўспомніў я, ах, мілы Коська!
 Ужо спархнелі твае косьці.
 Ты б нам памог, мой мілы Косю,
 Ты б прыскакаў бы – дай Бог ногі.
 У каго ж яшчэ прасіць падмогі?..

* * *

Даўным-даўно, у 60-х,
 Былі мы ў Іўі ў добрай хаце.
 І разважалі з прыхамаці
 У вечаровай небашаці
 Пра нашы звычаі і справы,
 Пра падарожжы і выправы,
 Як што павінна было стацца,
 Пакуль ня стала ўжо змяркацца.
 Аж раптам – чырвань у гары.
 Пажар! За Іўем, пэўна, штось гарыць.
 І тут мой сябра Баразна
 (Той незабыўны наш Лявон,
 Што ад бандытаў скончыў скон),
 Валер Скачкоў, шафёр і я
 Ў машыну – раз! Хутчэй! Разгон!
 Аж скочыў “вэн”, імчыць у ноч
 З паўночным ветрам наўздагон.
 І пад’язджаем: там, дзе парк,
 Шляхецкі дом стары і стаў,
 Там камбінат якісь палаў,
 І гэтак во людзей сабраў.

Стаяць наўкола, сотняў пяць,
 І на пажар даўно глядзяць.
 Пажарнік круціцца, як цьвік,
 (Адзін брандспойт зусім панік).
 “Давай-давай! – крычыць. —
 Давай!”
 А што “давай”? От тут і знай.
 Схапіў Лявон брандспойт за нос
 І ў дом з кішкай яго панёс.
 І палівае там кругом,
 І скача, круціцца ваўчком.
 А мы – у школу, вёдры браць.
 А там заўгас: “А ключ аддаць,
 А без загаду, хто такі?
 А там далёка да ракі”, —
 А тралі-валі драп-пакі,
 Гугнявіць ён, нібы з “ЦэКі”.
 — Гэй, ты! – крычу я тут і аж раву, —
 Давай вядрыскі, бо заб’ю!
 Ты, мачыляпа, ай лав ю!
 Агонь гарыць, а ён ду-ду! –
 Схапілі мы мо’ вёдраў дваццаць
 І на пажар хутчэй прастацца.
 І тут калейку хутка ставім,
 Штурхаем, просім, розум правім.
 Ня надта штось і хочучь слухаць.
 (Няма чаго нам мазгі рухаць.)
 Хацелі дзьве зрабіць ад рэчкі,
 Дык разьбягаюцца ўсе прэчкі.
 І вось, нарэшце, ланцужком
 Пайшлі вядзерцы з рэчкі ў дом.
 А мы там толькі паліваем,
 Да рэчкі лётам – падмяняем.
 Тут з боку дах быў абваліўся,
 А перад тым Лявон скаціўся,
 Увесь спацелы, закапцелы,
 Кашулька белая на целе,
 Нібы кудзеля, абгарэла.
 І ўсё з брандспойта палівае,
 Хоць там яно й не памагае.
 Глядзім — калейка ўся растала,
 Пайшла і вёдры пакідала.
 І на пажар ізноў глядзяць,
 Ня могуць погляд адарваць.
 І так усе вакол стаяць.
 Штось там Лявон пачаў крычаць:
 — Давай! – махае, — памагай! —
 Як той пажарнік, што ахрып
 І галавой таксама зьнік.
 І так мы бегалі, тушылі
 І памагчы ўсіх прасілі,
 Пакуль даміска ні згарэў.
 І нават мур у ім сатлеў.
 Як перастала ўсё дыміцца,
 Тады ўжо сталі расхадзіцца,

Хто вячэраць, а хто спаць,
А хто й з суседам пабалтаць.
То ж бо дзяржаўная пячаць.
Ніхто й ня думаў ратаваць.

Назад як ехалі – маўчалі,
Як бы мы словы пагублялі.
— Мне гэты дом, нібы віна, —
Лявон прамовіў ля вакна. —
І што было ўсё тут – спаўна,
Зямелька бедная мая. —
Гудзіць матор – і цішыня...

Вось тая добрая сям'я,
Дзе нам прышлося начаваць.
Гаспадаровы дочки сьпяць.
Нам заўтра рана ад'язджаць.
Па Беларусі ўвесь наш шлях.
Каб не пагас яе прасьцяг,
Агенты творчасці шукаем
І, каго можам, падтрымаем,
Дзе беларускі наш пасаг.
Па Беларусі ўвесь наш шлях.
(Тут лепш ні слова не казаць.)
Нам заўтра рана ад'язджаць.

* * *

Мне даў Гасподзь выпрабаваньне
(Тут найвялікшае вызваньне)
З маёй краінай разлучыцца
І на чужыне залучыцца.
Пажыў, паездзіў я па сьвеце.
Якое мытарства, паверце,
Ды ня ў гэтым сэнс блуканьня,
Душы збалелай паяднаньне.
Ні зямлі і ні краіны
Няма лепшае на сьвеце,
Чым Беларусь – а мы ёй дзеці.
Як хто ня ведае – гаворыць
(Ці дзе якое глупства порыць).
Ды нам ня трэба гаварыць –
Усё ж бо варта перажыць,
Вачыма ўласнымі ўбачыць,
Вушамі ўласнымі пачуць
(Глухія праўды не імуць).
Людзей жа добрых ёсьць на сьвеце
І шмат мне моцны Бог паслаў,
Каб я ў сьвеце не прапаў.
Ды сярод іх найлепш свае,
Дзе і з паўслова розум тне,
І ўразуменьне ў галаве,

І сэрца к сэрцу прыхіне.
Удзячны ім ў чужыне.
І часта думаеш тады,
Як добра ўсе маглі б мы жыць,
І песьні пець, і не тужыць
У нашай добрай старане.
І трэба стаць на чужыне,
І бачыць стуль, як дзень міне,
І сонца месціцца за краем,
Які для нас застаўся раем,
Які зрабіўся нам здароўем
Над відмаў, ценяў безгалоўем.
О, любы край, дзе сэрца сховы,
Недасягальны з-за любові!
Цяпер чужынец ладзіць ловы
І ненавідзіць нашу мову.
Адна нянавесьць у пашане.
Хто ненавідзіць нас – той лепшы,
Публічна ладзяць свае клепшы.
І хто б падумаў, што дурнота
Набудзе столькі пашаноты.
І што чужак залезе ў хаты
І панаставіць свае краты.
Мой любы краю, шчэ вясною,
Як называўся ты Літваю,
У тым далёкім смутным часе
Ляпей было з табой мне стацца
І на канцы кап'я змагацца.
Мой корд, дрыгант і мая жытка,
І Багародзіца, пануй!
Маёй любові вышша шчытка –
Табе ў далоні аддаю
І першы псальму запяю.
Бо будзе шчасьце. Мусіць стаць.
Ня мусім толькі мы чакаць.
Бо шчасьце трэба здабываць.
Адна ўмова ёсьць для шчасьця Краю:
Любіць сябе і Бога — раю.
Бяз Бога ты жыцьця ня маеш,
Бо сэнс жыцьцёвы не пазнаеш.
Калі ж народ сябе, сваё ня любіць –
То ў самагубцах вечных блудзіць,
І паніжэньнем шлях свой мосьціць,
І прыйдзе час – сябе загубіць.
Дык падымайма вочы ў гору.
Зірні! У сіняе прасторы
Сьвеціць, сьвеціць зорка ясна.
Гэта наша зорка з вамі
Зіхаціць над нашым Краем.

5 лютага — 26 сакавіка 2005 г.,
Нью-Ёрк.